

ДЖЕРЕЛА

1. Біла А. Український літературний авангард: пошуки, стилеві напрямки : Монографія / А. Біла. — Вид. друге, доповн. і перероб. — К. : Смолоскип, 2006. — 464 с.
2. Словник іншомовних слів / Уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. — К. : Наук. думка, 2000. — 680 с.
3. Лотман Ю.Н. О русской литературе / Ю.Н. Лотман. — СПб. : Искусство СПб, 2005. — 845 с.
4. Харпер К. Последняя из рода Болейн / Карен Харпер ; пер. с англ. и предисл. В. Полякова ; худож. Н. Переходенко. — Харьков : Книжный клуб «Клуб Семейного Досуга» ; Белгород : ООО Книжный клуб «Клуб семейного досуга», 2011. — 608 с.

Автор рассматривает роман американки Карен Харпер «Последняя из рода Болейн» как квази-биографию, поскольку, взяв за основу несколько фактов из жизни героини, писательница все остальное, в частности ситуации, разговоры, душевные переживания, домысливает, создавая образ, который имеет очень мало от настоящей Марии Болейн, сестры английской королевы Анны.

Ключевые слова: художественная биография, квази-биография, мистификация, документ, факт.

The author examines the novel by an American Karen Harper "The Last Boleyn" as a quasi-biography because, based on a few facts from the life of heroine, the author reflects all the situations, conversations, spiritual experience in her own way creating an image that is quite different from the real Mari Boleyn, the sister of the English Queen Anna.

Key words: fictional biography, quasi-biography, mystification, document, fact.

УДК 821.161.2–3.09+929Пашковський

Дар'я Гнілицька

ОПОЗИЦІЯ «МІСТО (ЦИВІЛІЗАЦІЯ) / СЕЛО (ПРИРОДА)» В РОМАНІ «ЩОДЕННИЙ ЖЕЗЛ» Є. ПАШКОВСЬКОГО

У статті здійснено спробу дослідити специфіку функціонування опозиції «місто (цивілізація) / село (природа)» в романі Є. Пашковського «Щоденний жезл». Автор статті з'ясовує художні особливості втілення елементів опозиції в романі, аналізує художній текст з метою визначення особливостей функціонування опозиції «місто / село», визначає характерні риси письменницького стилю, а також окреслює шляхи подальшого дослідження теми в прозовітворчості митця. Акцентовано увагу на тому, що існування в місті є штучним і фальшивим, а у селі — природне, справжнє. Завдяки зображенню елементів опозиції відбувається активізація і трансформація психічної структури мислення кожного читача роману.

Ключові слова: місто, село, опозиція, урбанізація, авторський стиль.

Сьогодні у світі відбувається стрімкий процес урбанізації — «історичний процес зростання ролі міст в економічному і культурному житті суспільства» [2, 118]. Швидкі зміни в усіх устроях життя неминухо знаходять відображення у творах художньої літератури, яка є носієм та ретранслятором розвіткових інтенцій історії. Митці слова ХХ століття активно досліджують урбаністичну тематику, адже роль міста стає вирішальною для багатьох, хто вирішив пов'язати своє життя з неспокійним, швидким

і невблаганним ритмом існування. «У європейських літературах урбанізм асоціюється з модернізмом. В українській, де перетворення сільської культури в міську ніколи остаточно не завершилося, ставлення до міста стало лакмусом позиції митця, а дискурс міста позначений глибоким і болісним конфліктом» [3, 219]. О. Шпенглер у роботі «Присмерк Європи» зауважує, що будь-яка цивілізація характеризується опозицією «центру» і «провінції». Філософ акцентує увагу на понятті «світове місто», зазначаючи, що

«у світовому місті немає народу, а є маса. Властиве їй нерозуміння традицій, боротьба з якими є боротьбою проти культури, проти знаті, церкви, привілеїв, династій, переказів у мистецтві, меж пізнаного в науці, її переважаюча селянський розум гостра й холодна безпристрасність, її натуралізм зовсім нового складу, що йде назад, далі ніж Руссо й Сократ, що безпосередньо стикається в статевих і соціальних питаннях з первісними людськими інстинктами й умовами життя, яке в наші дні оживає під личиною боротьби за заробітну плату й спортивних змагань, — усе це ознаки остаточно завершеної культури» [5]. Лише ближче до середини ХХ століття місто в літературі стало інтерпретуватися як центр освіти і цивілізації, а до цього часу відбувався логічний перехід від засудження аморальності міста на протигагу традиційним цінностям українського села. Поступові зміни у сприйнятті людей життя як такого, що повинно приносити задоволення і мати на меті самореалізацію, позначилися на відношенні до вічних цінностей. Корінні українці, для яких земля (природа) була на першому місці, поволі стали переїжджати до міста (цивілізації). Молодь першою залучилася до цього процесу, намагаючись знайти себе у великому місті, вижити й відшукати своє щастя, пройшовши довгий і важкий шлях для досягнення поставленої мети. Фактично на фоні зміни пріоритетів відбувається переворот у свідомості людей, а ми, відповідно, стикаємось із двома культурами — сільською та міською, що виступають в опозиції одна до іншої.

До розгляду ролі міста в літературі зверталися такі дослідники, як М. Анциферов («Душа Петербурга»), Ф. Бродель («Що таке Франція?»), Д. Лихачов («Образ міста»), Х. Ортега-і-Гассет («Дегуманізація мистецтва», «Повстання мас»), О. Шпенглер («Присмерк Європи»), В. Фоменко («Місто і література»).

У сучасній урбаністичній літературі місто виступає в різних іпостасях. М. Бютор у праці «Роман як дослідження» (розділ «Місто як текст») наголошує, що *«місто як літературний жанр може уподібнитися роману»* [1, 160]. Це доводить, що місто постає як максимальний і різноплановий феномен, надто коли питання стосується художньої літератури. ХХ століття переконує у тому, що місто набуває характеристик живого персонажа, стає своєрідною антропоморфною істотою, з якою мешканці вступають у тісний взаємозв'язок. В. Фоменко доречно зауважує, що *«Не життя у місті, а співжиття з останнім на всіх рівнях фізичних та духовних потреб... стало для української літератури практично опанованою художньою нормою»* [6, 115].

До ряду письменників сучасної української урбаністичної літератури, які розглядають місто і процеси, пов'язані з ним, долучився представник житомирської прозової школи Є. Пашковський.

Творчість письменника у контексті літературного процесу розглядають В. Базилевський («Вжити і написати. Про «Щоденний жезл» Євгена Пашковського»), Н. Зборовська («Романи Євгена Пашковського (Поступ художнього пошуку)'), І. Іванишина («Погляд на сучасну прозу через призму творчості Євгена Пашковського»), С. Квіт («Євген Пашковський: вільний муляр готичної вежі», «Одкровення на зламі тисячоліть»), Л. Кульчинська («Ризоматичні площини постмодерністських текстів: лабіринтами «Щоденного жезла» Є. Пашковського»), М. Сулима («Житомирська прозова школа у дзеркалі давньої української літератури»), Р. Харчук («Автор як свобода і автор як влада («Щоденний жезл» Є. Пашковського)») тощо. Однак вивченню проблеми опозиції «місто / село» у його прозових творах не було присвячено жодної наукової студії. Дослідження опозиції «місто / село» в романі «Щоденний жезл» Є. Пашковського стає таким чином актуальним.

Об'єктом дослідження є роман національного пробудження «Щоденний жезл» (1999) під авторством представника житомирської прозової школи Є. Пашковського а предметом дослідження — опозиція «місто (цивілізація) / село (природа)» у романі.

Мета нашого дослідження — на основі тексту роману Є. Пашковського «Щоденний жезл» проаналізувати та виявити специфіку функціонування опозиції «місто / село», і відповідно до цього заглибитись у якісні зміни в житті городян (переоцінка попередніх пріоритетів), оскільки вони є центром сучасних урбанізаційних трансформацій. Міський соціум, сенсорне різноманіття, стрімкий темпоритм міста, залежність від технологічних засобів життя — усе це відчутно впливає на людську екзистенцію.

Поставлена мета передбачає реалізацію завдань: теоретичне визначення понять «урбанізація», «місто»; аналіз тексту роману «Щоденний жезл» з метою вирізнення особливостей функціонування опозиції «місто / село»; з'ясування художніх особливостей втілення елементів опозиції в романі.

За словами В. Фоменко місто — це *«історично сформований, відшліфований простір, який зберігає інформаційні коди, ілюзії, міфи, втілені у пам'ятках архітектури та мистецтва. Воно має дискурсивну основу та належить наративу, за допомогою якого місто постає як текст, що містить унікальну інформацію про знакові семантичні утворення»* [7, 35]. У романі Є. Пашковського «Щоденний жезл» семантичне поле тексту формується через всеохопність психологічної активності автора, його експресивну ідеологічну позицію, тому і панорама суспільного буття у місті розгортається з точки зору одного персонажа (тут герой ототожнюється з автором).

«Дитинство, юність, навчання, заробітчанські поневіряння, важка письменницька праця, життя міського літературного бомонду, короткі хвили щастя — у батьківській оселі — все це знайшло відображення у романі «Щоденний жезл» Євгена Пашковського» [8, 185]. Оскільки урбаністичний образ життя глибоко вкорінений у свідомість і підсвідомість городянина, ми можемо говорити про сутнісні риси міського існування і типові екзистенціали буття-у-місті.

Перше, що зображує автор у романі, — це образ пересічного громадянина, надто галасливого та без глибини думання, вічно *«заклопотаного певною кількістю калорій...»*. Така характеристика городянина вказує на одночасне поєднання декількох екзистенціалів: тут вбачаємо і страх (страх втратити стрункість фігури, на яку у місті звертають особливу увагу і відповідно до цього виказують своє ставлення до людини), і відчуження (надмірна заклопотаність і нав'язливі думки роблять мешканця міста відстороненим, чужим для оточуючих). На противагу міському персонажеві письменник змальовує важливу дійову особу сільської місцевості — хату, яку наділяє людськими рисами, роблячи своєрідним оберегом для митця. Він приїжджає туди, знеможений, і хата лікує його душевні рани: *«...душа хати одійде від духовки; відійде з простягнутими дитячими руками, вже позбувшись тривоги і враз пригадавши всіх улюблених, всіх найдавніших, всіх пожилеців своїх і стане стоокою, з ангельським унепроникним зором, і відступиться в спогади, в переможений нею час, зітканий із плачів народження і плачів прощання; відступиться, знаючи, що й там, у людських спогадах, потрібна їй втіха, її присутність, суворі й надвитривала серед казематних ночей...» [4].* А тут ми спостерігаємо, що у природному середовищі людина розкривається, звільняється від страхів, стає морально й психологічно вільною. Наступний екзистенціал — самотності людини у місті — яскраво розкриває картина, де автор майстерно змальовує беззахисних, ображених життям і долею людей, тих, за кого ніхто, а надто у жорстокому місті, не заступиться: *«Якогось ранку, йдучи до Львівської площі, в порожньому місті ти побачив старого біля під'їзду — на старосвітському, обгвіздкованому міддю стільці, лице безживне, з виразом суворості і благання, на ногах тонка обтріпана*

ковдра, таких санітари виносять попід руки зітхнути востаннє на повітрі...» [4]. Автор доводить, що моральна деградація посилюється в умовах великого міста, де людина у своїй поведінці керується переважно власними бажаннями, аніж *«спільною невидимою совістю»*, яка цілком визначає поведінку людини на селі. Опозиція міста та села у романі Є. Пашковського *«Щоденний жезл»* набуває додаткового нюансування, бо штучне і фальшиве існування постає в одному, а природне, справжнє — в іншому.

Слід зазначити, що роман є надзвичайно жорстоким твором для пересічного читача. Фактично він показує деградацію українства, увиразнює соціальні фобії. Роман насичений картинками хаосу, голоду і жебрацтва. Усе це відбувається на фоні чорнобильського і постчорнобильського часу. Звідси й вибудовує автор ланцюжок *«страх — агресія — депресія»*, де всі три екзистенціали буття-у-місті нерозривно поєднані між собою. Така своєрідна композиція вказує на те, що процеси урбанізації сьогодні не сприяють розвитку людини конкретно та суспільства у цілому, вони спричиняють значну кількість соціальних, економічних та моральних проблем: *«...заправляєш радіоактивну постіль, вибрав позавчорашній радіоактивний попіл із піддувайла, начистив радіоактивної картоплі...як ми страхались глянути в дзеркало і побачити опух щитовидки... слухати попискування цезію в кістках...» [4].*

Отже, виокремлені нами елементи опозиції «місто / село» стосуються безпосередньо психологічного сприйняття людей, умов життя у двох протилежних світах, які Є. Пашковський поєднує у тексті одного роману. Завдяки страшним картинкам життя у місті постчорнобильського часу автор здійснює незамінне лікування словом читачів, бо з кожною наступною сторінкою роману відбувається активізація і трансформація психічної структури мислення. Письменник уводить до тексту роману екзистенціали буття-у-місті людини для наочності, ніби застерігаючи кожного від негативних наслідків процесів урбанізації.

Наше дослідження стало ще одним на шляху до вивчення особливостей функціонування опозиції «місто (цивілізація) / село (природа)» у прозі Є. Пашковського, а надто у добу, коли урбаністична література стала невід'ємним аспектом сучасної культури і життя.

ДЖЕРЕЛА

1. Бютор М. Город как текст / М. Бютор // Роман как исследование. — М., 2000. — С. 157–164.
2. Голиков А.П. Вступ до економічної і соціальної географії: Підручник / А.П. Голиков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. — К. : Либідь, 1996. — 316 с.
3. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: Монографія / С. Павличко. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К. : Либідь, 1999. — 447 с.
4. Пашковський Є. Щоденний жезл: роман-есеї [Електронний ресурс] / Є. Пашковський. — Режим доступу : <http://library.kr.ua/elib/pashkovskiy/shodenniyezhl.html>
5. Перехід культури в цивілізацію, за О. Шпенглером [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://pidruchniki.com/1679042243878/kulturologiya/kontsepsiya_kulturno-istorichnih_tipiv_danilevskiy
6. Фоменко В.Г. Тема міста в українському художньому мисленні / В.Г. Фоменко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. — 2011. — № 17 (228). — С. 110–118.
7. Фоменко В. Місто і література: українська візія / В. Фоменко. — Л. : Знання, 2007. — 312 с.
8. Якубовська М. У дзеркалі слова: Есеї про сучасну українську літературу / М. Якубовська. — Львів : Каменяр, 2005. — 751 с.

В статті предпринята попытка дослідити специфіку функціонування опозиції «город (цивілізація) / село (природа)» в романі Е. Пашковського «Ежедневный жезл». Автор статті розкриває художественні особливості втілення елементів опозиції в романі, аналізує художественний текст з метою визначення особливостей функціонування опозиції «город / село», показує характерні риси письменського стилю, а також наводить шляхи подальшого дослідження теми в прозі письменця. Акцентовано увагу на тому, що існування в місті передбачає штучне і фальшиве, а в селі — як натуральне, дійсне. Завдяки зображенню елементів опозиції відбувається інтенсифікація і трансформація психологічної структури мислення кожного читача роману.

Ключевые слова: город, село, оппозиция, урбанизация, авторский стиль.

The article attempts to study the specifics of the opposites “the city (civilization) / village (nature)” in the novel “Daily Rod” by Ye. Pashkovskiy. The author explains the artistic features of the implementation of the elements of the opposites in the novel, analyzes literary text to determine the specifics of the opposites “city / village”, defines the characteristic features of literary style, and outlines further research on this topic in the writer’s prose. A great attention is focused on the fact that living in the city is artificial and false, but in the village — natural and real. It causes intensifying and transformation of the mental patterns of thinking of every reader of the novel due to representation the elements of the opposition.

Key words: city, village, opposition, urbanization, author's style.